

A SPÁRTAI ÁLLAM

Készítette: Illés Imre Áron

SZTE BTK Ókortörténeti Tanszék

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

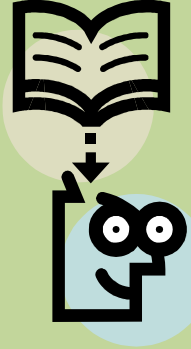

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

	 <p>Az olvasólecke elolvasásához szükséges idő: ~ 20-30 perc</p> <p>A teljes feldolgozásához szükséges idő: ~ 90-120 perc</p>
<p>Illés Imre Áron</p>	

Az anyag felépítése: a tananyag feldolgozása során kövesse az olvasóleckében található utasításokat. Az anyag törzse az olvasóleckében található, a legfontosabb adatokat (fogalmak, személyek, évszámok, helyek) **félkövérrel** szedtünk, az egyes fejezetek kulcsmondatait pedig **sárga háttérrel**, a tanulás során ezekre helyezzen külön hangsúlyt. Az olvasólecke végén további olvasnivalókat talál, ezek az ismeretek elmélyítését, alaposabb megértését szolgálják.

A **szürke dobozokban** kiegészítő információk, érdekességek szerepelnek, extra feladat, források stb. formájában.

Tanulási tippek

- Hatékonyabban tud tanulni, ha strukturálja a tudását, nem pedig minden egyes adatot külön, a levegőben lógva próbál bemagolni. A lenti logikai vázlatnak két funkciója van:
 - a, minél aktívabb a tanulás, annál hatékonyabb, ezért a tananyag feldolgozása közben figyeljen arra, hogy az egyes részek, adatok hova tartoznak és milyen viszonyban vannak egymással;
 - b, ha a lenti vázlatot ki tudja tölteni tartalommal (minden egyes vázlatponthoz tud néhány összefüggő, tartalmas mondatot, pár névvel, adattal stb.), akkor tudja az anyagot. Érdeemes lehet a lenti

vázlatot saját jegyzetekkel, megjegyzésekkel kitölteni. Akár úgy is, hogy a tananyag feldolgozása során folyamatosan figyeli ezt is.

- **FONTOS:** a lenti vázlat bemagolása az összefüggések, adatok ismerete nélkül még nem jelenti azt, hogy tudja az anyagot.
- Előzetes tudásának, érdeklődésének megfelelően érdemes lehet saját hasonló vázlatot készítenie, a megfelelő részek elhagyásával, kiemelésével, vagy a vázlat átstrukturálásával gondolatérképpé. Ha vizuális típus, használjon színeket a kiemeléshez stb.

Feladat 1.

Hogy a tanulás minél aktívabb legyen, a tananyag feldolgozása során a következő kérdésekre, összefüggésekre keresse a választ! Ha ezeket a kérdéseket összefüggően, néhány adattal együtt meg tudja válaszolni, tudja az anyagot.

- Mely ókori szerzők írtak részletesen az ókori Spártáról? Mennyire megbízhatóak ezek a művek a korabeli Spárta életére vonatkozóan?
- Milyen szerepet játszott a kereskedelem a korai és a klasszikus Spártában? Kik voltak a kereskedelmi partnereik? Részt vett-e Spárta a görög gyarmatosításban?
- Mikor zajlottak és mi volt a jelentősége a messénéi és a peloponnésosi háborúknak?
- Milyen volt Spárta viszonya Argossal?
- Milyen intézményei voltak a spártai államnak?
- Melyek a spártai társadalom legfontosabb rétegei?
- Milyen volt a spártai nők helyzete pl. az athéniakéval összehasonlítva?

Logikai vázlat / Miről szól a lecke?

1. A spártai történelem forrásai
 - 1.1.Plutarchos és Xenophón
2. Történeti áttekintés
3. A peloponnésosi szövetség
4. A spártai állam és társadalom
 - 4.1.A spártai állam intézményei
 - 4.2.Spártai társadalmi rétegek

1. A spártai történelem forrásai

Az ókor Spárta történetének vizsgálatakor **különös figyelmet kell fordítanunk a forrásadottságokra**, mivel már az ókorban is **számos anekdota, „mítosz” kapcsolódott a spártai történelemhez**, hadsereghez és társadalomhoz, amelyek megalapozottságát mindenképpen tisztáznunk kell.

Az Athénra vonatkozó forrásokhoz képest viszonylag kevés régészeti és feliratos forrásunk van Spártából (míg az Akropolis ma is áll, hasonló épület nem maradt fenn az ókori Spártából).

Több olyan irodalmi forrásunk van azonban, amely kifejezetten Spártát, a spártai államberendezkedést tárgyalja. Ezek közül a legjelentősebb Plutarchos Lykurgos életrajza és Xenophón: A lakedaimóniak állama c. műve. Amit a mai ember tud vagy tudni vél Spártáról, az ennek a két szerzőnek, különösen pedig Plutarchosnak köszönhető. (Újabb persze szóba jöhet pl. a 300 c. film is, de ebben is rengeteg Plutarchosból táplálkozó elem köszön vissza, természetesen a megfelelő hollywoodi dramaturgiai csavarokkal/torzításokkal.)

A chairóneiai származású **Plutarchos** (Kr. u. 50-120) felülmúlhatatlan jelentőséggel bír a későbbi korok szempontjából, Párhuzamos életrajzok c. műve a reneszánsz óta nagy népszerűségnek örvend, számos későbbi irodalmi feldolgozás alapjául szolgált. Bár **ő már a római császárok alatt élt, rendkívüli olvasottsága becses forrássá teszi számunkra**, mivel számos olyan korábbi műből őrzött meg adatokat, amelyek számunkra már elvesztek. Párhuzamos életrajzok c. munkájában egy-egy római és görög szerzőt állított párba hasonló vonásaik alapján, pl. a hadvezér Caesart Nagy Sándorral, a szónok Cicerót Démosthenésszel. Spárta szempontjából kiemelkedő jelentőségű a legendás spártai törvényhozóról, **Lykurgosról** írt életrajza, amely valójában inkább a spártai állam leírása, ti. hogy milyen törvényt hozott Lykurgos, és ennek megfelelően milyen Spárta államberendezkedése, társadalma stb. Kevésbé

ismert, de számos kisebb írása is fennmaradt, közöttük a „*Spártaiak mondásai*” illetve a „*Spártai nők mondásai*” lehet számunkra fontos.

Másik fontos szerzőnk az athéni **Xenophón** (434-359), aki élete alapján a spártai történelem kiváló forrása lehetne: **aktívan katonáskodott, így járatos a hadügyekben, foglalkozott filozófiával is, így ismerhette a korszak államelméleteit**, ráadásul nem szimpatizált hazája demokratikus berendezkedésével, sőt, száműzték is Athénból, így **élete jelentős részét a Peloponnésoson töltötte**, számos spártaival – királyokkal és hadvezérekkel is – lehetett baráti kapcsolata. Termékeny szerzőként írt összefoglaló görög történeti munkát és hadászati munkákat. A spártai történelem szempontjából a legfontosabb a „**Lakedaimóniak (azaz spártaiak) állama**” c. államéletrajza.

Ezen kívül számos egyéb forrásunk van, pl. Hérodotos a görög-perzsa háborúkról írva rengeteg elszórt adatot szolgáltat Spártáról, ahogy Thukydides is A peloponnésosi háború c. művében. Filozófusok és történetírók (pl. Aristotelés és Polybios) tárgyalják a spártai állam egyes vonásait, mikor az ideális államberendezkedést vizsgálják stb.

Ha ilyen jól állunk tehát irodalmi forrásokkal, amelyek egy része teljes terjedelmében és kifejezetten a spártai államot tárgyalja, mi okozza a problémát? Főleg az, hogy **a szerzők mind kívülállók**, egyikük sem spártai, és jellemzően **idealizálják a spártai államberendezkedést** szembeállítva Athén gyakran kritikus szemmel bemutatott demokratikus berendezkedésével, azaz elfogult és külső ábrázolások. E műveket olvasva gyakran az a benyomásunk lehet, hogy a spártai államról szóló leírások nem egy ténylegesen létező államról szólnak, hanem egy Platónéhoz hasonló ideális államról. **Nem arról, hogy milyen Spárta, hanem arról, hogy milyennek kellene lennie.**

Van-e bármilyen adat, ami megerősítheti ezt a gyanúkat? Valójában külső adatok nélkül, pusztán a fent kiemelt két forrásunk is elég ehhez, nem is beszélve a többi szerző elszórt utalásairól.

Plutarchos azzal kezdi a Lykurgos életrajzát, hogy bevallja, vele kapcsolatban minden bizonytalan:

„Lykurgosról, a törvényhozóról úgyszólván egyetlen adat sincs, amely ne volna vitás. A legkülönbözőbb történetek maradtak fenn születéséről, utazásairól, haláláról, törvényhozói és államférfiúi tevékenységéről; de főként abban nem tudnak megegyezni a történetírók, hogy mikor élt.” Plut. Lykurgos 1 Ford.
Máthé Elek

Xenophón, aki kortársként és szemtanúként számol be a spártai államról, műve vége felé ezt írja:

„Ha valaki megkérdezné tőlem, hogy tapasztalatom szerint Lykurgos törvényei változatlanul fennmaradtak-e, Zeusra, nem mernék bátran igent mondani. ... Egyáltalán nincs semmi meglepő abban, hogy ilyen vádak érik őket, mivel szemlátomást nem engedelmessé válnak az isteneknek, Lykurgos törvényeinek.”
Xen. A lakedaimóniai állama, 14.1 ford. Németh György

Azaz kortárs szemtanúként csak arról számolhat be, hogy a spártaiak nem úgy élnek, a spártai állam nem úgy működik, mint ahogy azt művében leírja. **E tökéletes lykurgosi államberendezkedés már nem létezik, de létezett-e valaha?**

Erre a kérdésre csak akkor kaphatunk választ, ha összevetjük az egyéb szerzők elszórt utalásait és a régészeti leleteket is, s csak így nyerhetünk hitelesebb képet az ókori Spártáról.

Forrás: A forrásaink is tudatában voltak annak, hogy a spártai államberendezkedés az idők folyamán változott, s így már nem állt olyan közel az idealizált lykurgosi alkotmányhoz. A fentiekén kívül a krypteiaiával

kapcsolatos forrás is jól jelzi e változásokat, de megpróbálja e változások okát is megtalálni, s kiválóan illusztrálja, hogy hogyan viszonyult Plutarchos Lykurgoszhoz és a spártai alkotmányhoz. Ez a korai időszakot/Lykurgost/a spártaiakat általában idealizáló hozzáállás forrásaink többségére jellemző.

„Az eddig elmondottakban senki sem találhatja nyomát igazságtalanságnak vagy önteltségnek, egyesek ugyanis ilyesmit tulajdonítanak Lykurgos törvényeinek, mondván, hogy arra ugyan jók voltak, hogy testben bátorra tegyék az embereket, de az igazságosság hiányzott belőlük. A spártaiak krypteia (rejtőzködés, elrejtés) néven ismert intézménye, amit Aristotelés szerint Lykurgos vezetett be, indíthatta Platón arra, hogy elítélőleg nyilatkozzék Lykurgos alkotmányáról. A krypteia azt jelentette, hogy az archónok a legértelmesebbeknek látszó ifjakat időről időre szétküldték a falvakba; a fiúk ilyenkor csak törüket és a legszükségesebb élelmet vihették magukkal. Napközben szétszéledtek, és rejtekhelyeken húzták meg magukat, de éjszaka kimentek az utakra, és megöltek minden helótát, aki kezük ügyébe került. Gyakran még a szántóföldeket is átkutatták, és legyilkolták az ott dolgozó legerősebb és legkiválóbb helótákat. Hasonló dolgokat beszél el Thukydides is a peloponnésosi háborúról írt művében. Szerinte a spártaiak felszabadították a vitéz és erre érdemesnek tartott helótákat; fejükre koszorút tettek, majd a felszabadított helóták körmenetben járták be az istenek templomait. Nem sok idővel később azonban, bár kétezernél is többen voltak, valamennyien eltűntek, és senki sem tudta, hogyan lelték halálukat. Aristotelés pedig azt állítja, hogy az ephorosok hivatalba lépésük után formálisan hadat üzentek a helótáknak, hogy kiirtásukat ne lehessen törvényesen megbüntetni.

Bizonyos, hogy a spártaiak keményen és kegyetlenül bántak a helótákkal. Így például rákényszerítették őket, hogy vegyítetlen bort igyanak, és így vezették be őket a közös étkezőhelyre, hogy megmutassák az ifjaknak, milyenek a részegek.

Aztán megparancsolták, hogy aljas és nevetséges dalokat énekeljenek és illetlen táncokat járjanak, amelyek semmiképpen sem voltak szabad emberhez méltóak. Később, amikor a thébaiak elfoglalták Lakóniát, és megparancsolták a foglyul ejtett helótáknak, hogy énekeljék el Terpandros, Alkman és a spártai Spendón dalait, a foglyok nem teljesítették a parancsot, uraik tilalmára hivatkozva; így bebizonyították, mennyire igaz az a mondás, hogy Lakedaimónban a szabad ember szabadabb és a szolga szolgább, mint bárhol másutt a világon. Én azonban azon a véleményen vagyok, hogy a spártaiaknál ilyen kegyetlenkedések jóval később fordultak elő, csak a nagy földrengés után, amikor a helóták a messénéiekkel szövetkezve felkeltek a szabadok ellen, nagy pusztításokat vittek véghez az ország minden részén, és a fővárost már a végső pusztulás fenyegette. Én nem tudom feltételezni Lykurgosról, hogy a krypteiához hasonló aljasságra valaha is képes lett volna, hiszen látom, hogy mennyire emberséges és igazságos volt minden intézkedése. Erre egyébként tanúul hívhatom az istenség szavát is.”
Plut. Lykurgos 28, ford. Máthé Elek

Olvasnivaló:

Xenophón és Kritias spártai államról írt államéletrajzát 1. Államéletrajzok (szerk. Németh György). Budapest 1998, e mellett Xenophón művéhez bőséges jegyzetek találhatók: Xenophón történeti munkái (ford. Németh Gy. et al.). Budapest 2001

2. Történeti áttekintés

Athén nagyhatalommá válásáig egyértelműen **Spártát tekintették a leghatalmasabb görög polisznak**, közhelyszerű a görög történetírásban, hogy a perzsa háborúk előtt mindenki először Spártától kér katonai segítséget, ha problémája adódik a szomszédaival vagy a perzsákkal (kis-ázsiai görögök, Plataiai stb.). S a spártai katonák egyenlő erők mellett, sőt jelentős létszámbeli fölényrel szemben is mindig győznek, legfeljebb a túlerő győzheti le őket, de akkor is óriási veszteségek árán (l. Thermopylai). Az alábbiakban röviden felvázoljuk a spártai történelem legfontosabb eseményeit.

Maga Spárta a város neve volt, az államé illetve a várost körülvevő területé Lakedaimón illetve Lakónia volt, s az ókori forrásaink általában nem spártaiként, hanem lakedaimóniként utalnak rájuk. **A spártaiak a legjelentősebb dór nép** (élnek még dórok Kis-Ázsia partvidékének déli részén), a „**dór vándorlásnak**” nevezett honfoglalás során telepedtek le későbbi lakóhelyükön **Kr.e. 1000** körül. E dór honfoglalás emléke a mitológiában és az ókori történetírásban is megmarad, mint a **Hérakleidák** (Héraklés leszármazottai, akiket korábban elűztek a Peloponnésosról) visszatérése. A hagyományos elképzelés szerint ez egy nagyarányú erőszakos hódítás volt, s sokáig ehhez kapcsolták a mykénéi kultúra bukását is, **valójában inkább a hatalmi vákuumba történő lassabb beszivárgásról lehetett szó, amelynek végeredménye az lett, hogy a Peloponnésos döntő részét dórok lakták.**

A görög népek törzsek (**phylék**) szerint tagolódtak, amelyek eredetileg fiktív vagy valós vérségi rokonságon alapultak, később adminisztratív egységek is lettek. A **dóroknál három ilyen phylé van: Hylleis, Dymanes, Pamphyloi**. Mivel utóbbi az jelenti, hogy „mindenféle phyléből való”, vagy „mindenféle phylé”, nem zárható ki, hogy eredetileg két phylé volt, s innen ered a spártai kettős királyság intézménye.

A későbbi irodalmi forrásokkal ellentétben, amelyek minimalizálják a **kereskedelem és a kézművesség** szerepét Lakedaimónban, a **régészeti források egyértelműen arra utalnak, hogy a 8-6. században virágzott a spártai kézműipar** és a spártaiak komoly **távolsági kereskedelmet** is folytattak, partnereik között találjuk a közelben fekvő **Argost és Korinthost, Délost és Rhodost**, de az egyiptomi **Naukratist** és az itáliai **etruszkokat** is. Valószínűleg az **etruriai vas miatt alapított Spárta gyarmatvárost Dél-Itáliában: Tarast** (a római Tarentumot, a modern Tarantót, az alapítás hagyományos dátuma **706**). A **6. század végére azonban e virágzó kereskedelemnek vége szakadt**, talán az athéni, korinthusi konkurencia miatt. Elképzelhető, hogy az idegen kereskedők távol tartásához kapcsolható a legendás spártai idegengyűlölet (ez a **xenélasiában**, az idegenek időnkénti kiűzésében nyilvánult meg. Még a kifejezetten Spárta-barát a spártaiakkal együtt harcoló, hadvezéreiket és királyaikat személyesen ismerő Xenophón sem Spártában, hanem Élisben telepedett le).

A spártai történelem későbbi menete szempontjából kulcsfontosságú a 7. században a Spártaiak nyugati szomszédjával, a jóval termékenyebb területekkel rendelkező Messénével vívott két háború. A pontos kronológiai vitatott, az **első háború 690-670** körül zajlott, és Messéné elfoglalásával végződött. A **második** tulajdonképpen a messénéiek sikertelen szabadságharca volt **630 és 600** között, amely **teljes vereséggel zárult, a lakosság alávetett helóta lett**, a terület megnyugtató és teljes pacifikálása azonban nem sikerült, még századokkal később is hallunk messénéi lázadásokról, amelyeket persze olykor Spárta ellenfelei is szítanak illetve támogatnak. Mivel a spártaiaknak a Lakónia területével nagyjából megegyező méretű messénéi területeket gyakorlatilag katonai megszállás alatt kellett tartaniuk, **ez a hódítás vezethetett el a spártai társadalom nagyfokú militarizáltságához**, amelyről a 6. századtól kezdve folyamatosan értesülünk.

A térképen jól látszik, hogy Messénia és Lakónia terület nagyjából ugyanakkora, de Messénia jóval több művelhető síksággal rendelkezik.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2b/Ancient_Regions_Peloponnese.png

A görög-perzsa háborúk első szakaszában, a marathóni csatában a spártaiak nem vesznek részt, Xerxés jóval jelentősebb 480-479-es inváziója során azonban ők vezetik a görögök perzsaellenes szövetségének katonai erőit. Bár Spárta a győztes oldalon fejezi be a háborút és nem szenved el kiemelkedően súlyos

veszteségeket, **külpolitikailag mégis rosszul jön ki a háborúból**. A salamisi győzelem egyértelműen az athéniaknak köszönhető (Themistoklés és a flotta), míg a **plataiai csatában (479)** a spártai **Pausanias** a fővezér, a háború során mégis úgy tűnik, hogy **a spártaiak a szövetségeseikénél sokkal nagyobb hangsúlyt helyeztek a saját területeik védelmére**, s a háború után **több hadvezérük is kompromittálta magát**, különösen Pausanias, aki olyan gögösen bánik a szövetségeseikkel, hogy a spártaiak leváltják, majd a perzsákkal való együttműködés miatt ki is végzik. Ennek megfelelően **Spárta mellé katonailag szorosan felzárkózott Athén**, aki a perzsák elleni további harc vezetését is vállalta (délosi szövetség), szemben Spártával, aki inkább az otthoni ügyeivel foglalkozott. E **két nagyhatalom – és szövetségeseik – konfliktusa jellemzi az 5. század második felét** részben „hidegháborúként”, részben katonai konfliktusként (a két **peloponnésosi háború** 460-445 és 431-404 között). A peloponnésosi háborút végül Spárta nyeri (404), s rövid időre beköszönt a **spártai hegemonia** korszaka, de a 4. század zűrzavaros politikai és katonai játszmáiban **Spártának egyre kevesebb szerep jut**. **471-ben** döntő vereséget szenved Thébaitól a **leuktrai csatában**, s innentől kezdve csak próbálja visszaszerezni egykor volt hatalmát az egymással vetélkedő államok között (elsősorban **Athén, Thébai, majd Makedónia, külsősként pedig Perzsia**). A felemelkedő Makedóniával főleg Athén száll szembe, s bár **Agis** király (338-331) perzsa támogatással kirobbant egy felkelést Nagy Sándor ellen, ez azonban elbukik, s Agis is meghal. Ettől kezdve **Spárta képtelen beleszólni a nagypolitikába**, ahogy valójában Athén és Thébai is, így Nagy Sándor, majd az utódállamok (Seleukidák, Ptolemaidák, Antigonidák), végül Róma árnyékában marad.

Feladat: Nézzon utána, hogy beigazolódott-e Thukydides jóslata. Milyen épületmaradványokkal rendelkezünk az ókori Spártából és Athénből.

(googleearth vagy görög építészettel és művészettel foglalkozó oldalak, könyvek)

„...Mert tegyük fel, hogy Lakedaimón városa elpusztul, s nem marad belőle semmi más, csak a szent helyek és az épületek alapja, úgy gondolom, a távoli jövőben a későbbi nemzedékek nagyon kételkedve hallgatnák, hogy milyen hatalmas volt, pedig a Peloponnésos kétötöd része az ő birtokában van, s uralmát a félsziget egész területére és számos külső szövetségesre is kiterjeszti. Hatalma mindamellett jelentéktelennek látszanék, mivel a város nincs egybeépítve, nem található benne fényes szentélyek és épületek sem, hanem a régi hellének szokása szerint faluszerűen húzódik szét. Ha viszont az athéniakat érné ugyanez a végzet, városuk látható maradványaiból hatalmukat kétszer akkorára lehetne becsülni, mint amekkora az a valóságban volt.

Nem kell tehát hitetlenkedniünk, nem a városok külső képét, hanem hatalmát kell nézniünk, s akkor elhihetjük, hogy ez a hadjárat döntőbb volt minden megelőzőnél, noha elmarad a mostaniak mögött...” Thuk. 1.10, ford. Muraközy Gyula

3. A peloponnésosi szövetség

Bár görög történelemben a délosi szövetség szokott kitüntetett figyelmet kapni, érdemes elidőznünk röviden a peloponnésosi szövetségnél is. A **délosi szövetséget** 478-ban alakították meg Athén vezetésével és kifejezetten perzsaellenes céllal, s ez a szövetség hamarosan athéni birodalommá vált, autokratikus athéni vezető szereppel, éves kötelező adóval, mindenféle szövetségi egyeztetés nélkül.

Ezzel szemben a **peloponnésosi szövetség** létrejötte és működése sokkal kevésbé dokumentált, **a 6. század közepére alakult ki, s fokozatosan magába foglalta a peloponnésosi városok döntő többségét**, egyedül Spárta hagyományos ellenfele, **Argos** nem lesz a tagja. Alapvetően egy **katonai szövetségről van szó, amelynek elsődleges célja a kölcsönös védelem**. A szövetség tagjai belső autonómiával rendelkeznek (Athén ezzel szembe rendszeresen beleszólt a délosi szövetség tagjainak belügyeibe, pl. az igazságszolgáltatásba is), s a szövetségi ügyeket **a tagok által delegált tanács** intézte, amely sokkal demokratikusabbnak tűnik, mint Athén gyakran zsarnoki és egyoldalú döntéshozatala. A jelentősebb városok szavazatai természetesen jóval nagyobb súllyal estek latba, de egy megindítandó háborúról mindig közösen döntöttek, azaz bár Spárta egyértelműen befolyásos szerepet játszott, **a többi gazdaságilag és/vagy katonailag jelentős város (pl. Korinthos) véleményét nem hagyhatta figyelmen kívül**. Ennek a peloponnésosi háború kitörésekor nagy szerepe lesz. A közös hadseregnek mindig spártai az irányítása.

4. A spártai állam és társadalom

A **spártai államnak** és társadalomnak számos sajátos vonása volt. Az állam élén a **két különböző királyi házból származó király** állt, mellettük egy 28 tagból (+ a két király) álló vének tanácsa, a **gerusia** (gerón ~ öreg), a teljes jogú polgárokból álló **népgyűlés**, és egy 5 fős felügyelő testület, az **ephorosok**. A **gerusia** tagjai mind 60 évesnél idősebbek voltak és közfelkiáltással választották őket a legbefolyásosabb családok tagjaiból, s a 28 tag mellett a két király is részt vett az üléseiken: feladatuk **a népgyűlés elé kerülő javaslatok ellenőrzése; a törvények felügyelete és a főbenjáró ügyekbe történő ítékezés** volt. Az **ephorosokat** évente választották, ők voltak a spártai epónymos tisztviselők, egy **felügyelő testület** szerepét töltötték be, s hatalmuk még a királyokra is kiterjedt. Pontos szerepüket és hatalmukat azonban a forrásaink eltérő módon jellemzik: olykor úgy tűnik, zsarnoki módon szinte uralkodnak a királyokon, akik egyszerű hadvezérekké degradálódnak, máskor viszont csak kiegészítő szerepet játszanak a királyok mellett. Ez nem feltétlenül „alkotmányos változásokat” jelent, hanem az adott király(ok) tényleges és informális befolyásának ingadozását.

Érdekesség: Az ókori államelméletekben (Aristotelés, Polybios stb.) három államformát különböztettek meg: egyeduralmat, kevesek uralmát és a többség/köznép uralmát. S elképzelésük szerint mindhárom típusnak volt egy pozitív és egy negatív formája: ha az *egyeduralkodó* a közösség érdekeit tartotta szem előtt, akkor királyság, ha a sajátját, akkor zsarnokság; ha az irányító *kevesek* a közösség érdekeit képviselték, akkor a legjobbak uralmáról, arisztokráciáról beszéltek, ha azonban a saját érdekeiket, akkor a kevesek uralmáról, azaz oligarchiáról. Ha *a nép* józan megfontolások alapján döntött, akkor az demokrácia (a nép uralma) vagy politeia, ha azonban rövidlátó módon, ostobán, akkor az a csőcselék uralma, az ochlokrácia. Véleményük szerint a

tisztán megnyilvánuló pozitív államformák előtt utóbb átalakulnak a negatív verziójukká és ez hanyatláshoz vezet, ezzel szemben ha ezek a vonások keverten jelennek meg (*mikté politeia*, kevert alkotmány), akkor kiegyensúlyozzák egymást, így nem fajulnak el. Erre Spárta volt a klasszikus példa, később pedig majd Róma.

Feladat: A lenti forrás alapján határozza meg, hogy hogyan érvényesült ez a kevert alkotmány Spártában.

„Most pedig röviden kitekintünk a lykurgosi törvényhozásra, hiszen ez szorosan összefügg vizsgált kérdésünkkel, Lykurgos átlátta, hogy az említett fejlődési szakaszok mindegyike szükségszerűen és a természet rendje szerint alakul ki, és arra következtetett, hogy minden egyszerű, egyetlen hatalmon nyugvó államforma ingatag, mivel gyorsan bekövetkezik sajátos, természetéből következő elfajulása.

Ahogyban ugyanis a vasnak a rozsdá, a fának meg a szú és a féreg veleszületett kártevője, s ez a veleszületett kártevő elpusztítja akkor is, ha mindenfajta külső ártalom elkerüli, ugyanígy minden egyes államformával a természet rendje szerint együtt születik és együtt él egyfajta elfajulás: a királysággal az úgynevezett monarchikus forma, az arisztokráciával az oligarchikus, a demokráciával pedig az állatias, ököljogon alapuló hatalom, és elkerülhetetlen, hogy az említettek idővel az imént leírt módon át ne alakuljanak ezekbe. Mivel Lykurgos ezt előre látta, nem egyszerű, egyetlen elven nyugvó államot szervezett, hanem valamennyi előnyét és sajátosságát egyesítette, hogy egyik tényező se csaphasson át a veleszületett elfajulásba, ha a kelleténél jobban megerősödik, és hogy az egyes tényezők kölcsönös versengése közben sohase jusson egyik se túlsúlyra és ne is szoruljon túlzottan háttérbe, hanem az állam hosszú időn át mindig kiegyensúlyozott legyen és egyensúlyban maradjon, az ellenszélben való hajózás módján, azáltal, hogy a királyi hatalom elbizakodását

megakadályozza a néptől való félelem, miután az is megfelelő részt kapott az állam irányításában, viszont a nép sem meri semmibe venni a királyokat, mivel fél a vének tanácsától, melynek minden tagja, érdem szerint gondosan kiválogatva, mindig az igazságossággal kell, hogy törődjék.

Így azután mindig az a rész lesz erősebb és tekintélyesebb a vének támogatásával és súlya révén, amelyik a hagyományos értékekhez való ragaszkodása miatt hátrányba került. Ennek a rendszernek a megteremtésével Lykurgos olyan hosszú időre biztosította a spártaiak szabadságát, amilyenre más példát nem ismerünk.

Lykurgos tehát bizonyos elméleti ismeretek alapján tisztában volt az egyes változások okával és módjával, s így alakította ki sikeresen az említett alkotmányt. A rómaiak pedig ugyanezt érték el sajátos berendezkedésükkel, csak nem elméleti megfontolás nyomán, hanem sok küzdelem és nehézség árán, úgy, hogy a válságos időben szerzett tapasztalatokból okulva mindig a jobbik megoldást választották, s ezáltal ugyanahhoz a célhoz jutottak el, mint Lykurgos korunk legjobb államrendszeréhez.” Polybios 6.10, ford. Muraközy Gyula

Spárta a klasszikus középületekkel rendelkező polis helyett inkább falusias központ volt, nem rendelkezett pl. városfalakkal. A teljes jogú spártai férfiak életének középpontjában a katonáskodás állt, 7 éves koruktól állami nevelésben részesültek, de a felnőtt férfiak is **syssitiának** nevezett férfiközösségekbe tartoztak.

A **spártai társadalmat** három részre szokás osztani:

- az ún. **egyenlők (homoiosok)** a teljes jogú spártai polgárok voltak, **egyetlen feladatuk a katonáskodás volt, s elviekben teljes vagyonegyenlőségben éltek**: Lykurgos 9000 **klarosra** (parcellára) osztotta Lakedaimón területét, s minden egyes homoios kapott egy ilyen parcellát, amelyet a hozzá tartozó **helóták** műveltek, így lehetővé téve, hogy a polgár csak a katonáskodással foglalkozzon, földműveléssel, iparral ne;
- a földművelés az alávetett lakosság, a **helóták** feladata volt, akik röghöz kötött jobbágyként elidegeníthetetlenül az adott klaroshoz tartoztak, a **termés felét be kellett szolgáltatniuk**, s őket a spártaiak katonai eszközökkel rettegésben tartották;
- az **iparral és a kereskedelemmel** az ún. **perioikosok** (körüllakók) foglalkoztak, mivel a homoiosok ilyesmivel nem foglalkozhattak, a helóták fő feladata pedig a földművelés volt. A perioikosok nem voltak olyan alávetett helyzetben, mint a helóták, azaz szabadok voltak, de nem számítottak teljes értékű polgárnak.

A fenti ábrázolás azonban több problémát is felvet. Az ókori szerzők szerint a spártai társadalom alapját a polgárok **egyenlősége** teremtette meg, amelyet teljes **vagyoni egyenlőségként** írnak le: azaz mindenki egyet birtokol a 9000 azonos parcella közül; a vagyoni különbségek elkerülése végett bevezetik a **vaspénzt**, amelyet csak egymás között tudnak használni, mivel külföldön nem fogadják el, s ecettel edzve állítólag még rideggé is teszik, hogy pusztá vasként is elveszítse értékét, így nem jutnak luxuscikkekhez stb. **Ez az ábrázolás azonban minden bizonnyal hamis**. Láthattuk már, hogy a 6. század végéig Spárta intenzív kereskedelmet folytatott; kortárs szerzőknél feltűnnek spártai szegények és gazdagok; feliratokon olvasatjuk, hogy spártai polgárok olympiai versenyeket

nyernek lovaikkal (Hellas területe Thessalia kivételével nem volt alkalmas a lótarásra, így az olympiai versenyen is esélyes lovak tartása kifejezetten drága volt); rendszeresen olvasunk spártai hadvezérek és királyok megvesztegetéséről, kincseiről és pénzbüntetéséről. Ráadásul ha tényleg vaspénzt használtak volna, ennek lenne régészeti nyoma, de egyelőre nincs (más államokban valóban használtak vaspénzt, s ilyen vasnyárs kötegek maradtak is fenn). Ennek megfelelően határozottan kijelenthetjük, hogy **azok a forrásaink, amelyek nem idealizálva mutatják be Spártát, egyértelműen és egymástól függetlenül is cáfolják a spártai vagyoni egyenlőség mítoszát.** A név (homoiós ~ egyenlő) inkább politikai, mint vagyoni egyenlőségre vonatkozhatott, szembeállítva a teljes jogú spártaiakat az elnyomott helótákkal.

Ugyanígy kettős a **helóták** bemutatása is, egyrészt értesülünk arról, hogy az ún. krypteia (rejtőzködés) során a spártai ifjak lemészárolták a legerősebb és legbátrabb helótákat; hogy a spártaiak minden évben hivatalosan hadat üzentek a helótáknak, hogy ne legyen bűn a megölésük; hogy a peloponnésosi háború során a felszabadítás ígéretével önkénteseket toboroztak a helóták közül, majd a kétezer önkéntest eltették láb alól mint veszélyesen bátor elemeket. Továbbá tény, hogy **voltak helótalázadások** is, pl. **464-462**-ben. Ugyanakkor folyamatosan arról olvasunk, hogy a **helóták is részt vesznek a spártaiak oldalán a harcokban** (pl. Thermopylainál a 300 spártai mellett volt 3-4000 helóta is; Plataiainál az 5000 nehézfegyverzetű spártai mellett 35000 könnyűfegyverzetű helótáról ír Hérodotos, s Brasidas egy hadjáratán egyedül volt spártai a 700 helóta élén). Ezeket az ellentmondó információkat elég nehéz összeegyeztetnünk, elképzelhető, hogy **a helóták sem voltak teljesen homogén réteg** (pl. a messénéiek rosszabb helyzetben voltak, így ők lázadoztak, míg a lakedaimóni helóták megbízhatóbbak voltak; esetleg a hadjáratok során a helóták Lakedaimónban maradt családtagjait túszként használták a spártaiak).

A klasszikus homoios, helóta és perioikos rétegek mellett a forrásainkban szerepelnek még:

- **neodamódések**, azaz **új polgárok: felszabadított helóták**, akik az 5. század második felében jelennek meg, az egyre csökkenő létszámú homoiosok mellett nehézfegyverzetű gyalogosként;
- **hypomeiónok**, azaz **alsóbbrendűek, alacsonyabb rangúak**: ők azok, akik egyébként spártai polgárok lehetnének, de valamilyen oknál fogva mégsem azok (pl. fattyúk, vagy klaros nélküliek);
- **dulos**, azaz rabszolga: valószínűleg létezett egy tényleges rabszolga réteg is Spártában, de elképzelhető, hogy a kívülállók alkalmazták ezt az elnevezést a számukra rabszolgáknak tűnő helótákra.

Érdekes röviden kitérnünk a **spártai nők** helyzetére is, forrásaink állításai alapján, amelyek többségét sajnos nincs módunk ellenőrizni, **a nők sokkal jobb és szabadabb helyzetben éltek, mint más görög államokban élő társaik**. Abból a megfontolásból, hogy a sportos, egészséges anyáknak erősebb gyermekei születnek, a spártai nők edzhették a testüket, sokkal szabadabban és szabadosabban élhettek, sőt ünnepeken szinte félemeztelenül vettek részt, azon az alapon, hogy minél hevesebben kívánják egymást a szülők, annál erőteljesebb lesz az utód. Különösen az athéni előkelők lányaival összehasonlítva, akikkel szemben az volt a „hivatalos” elvárás, hogy minél kevesebbet tudjanak a világról és lehetőség szerint otthon üljenek kizárólag szövással és fonással foglalkozva, a spártai nők valóban kifejezetten szabadon élhettek. Ráadásul **nemcsak a testi fejlődésükre helyeztek hangsúlyt, hanem a szellemire is**, Plutarchos egy külön munkát szentelt a spártai asszonyok velős mondásainak. Sőt egy anekdota szerint egyedül a spártai nők uralkodnak a férjeiken, mivel egyedül ők szülnek igazi férfiakat.

Zárszóként érdemes néhány szót szentelnünk a közismert Taygetos történetnek is: e szerint az újszülötteket a vének elé vitték, s ők döntötték el, hogy a gyermek elég erős és életrevaló-e ahhoz, hogy igazi spártait neveljenek belőle. Ha nem találták elég erősnek, akkor lehajították a Taygetos egyik szakadékába. E szokást a spártaiak különös kegyetlenkedéseként szokás aposztrofálni, valójában azonban **a korban teljesen bevett gyakorlat volt a gyermekkitevés.** Megfelelő fogamzásgátló eszközök hiányában a családtervezés csak a szülés után valósulhatott meg, így **nemcsak Spártában, de pl. Athénban és később Rómában is kitétték a nem kívánt újszülötteket,** ez a legtöbb helyen nem ütközött törvénybe (bár bizonyos korlátozások voltak, pl a fiúkat és legalább egy lányt fel kellett nevelni stb.), s mind a mitológiában (Oidipus), mind az irodalomban (különösen az újkomédiában) visszatérő és mindennapos elem, arányait azonban ma már nem tudjuk rekonstruálni. Az irodalmi források alapján a gyermekeket a városon kívül, elhagyatott, erdős területekre tették ki, ahol a halál várt rájuk. A Taygetos szakadékába való lehajítás története is innen jöhet, valószínűleg egyszerűen kitétték a nem kívánt gyermekeket a Taygetoson. A csecsemőknek akkor lehetett esélye az életben maradásra, ha pl. egy meddő pár – vagy nő – esetleg egy rabszolga-kereskedő magáhozvette és felnevelte őket. Az a spártai szokás, hogy a satnya gyerekeket nem nevelik fel, egyáltalán nem kegyetlenebb, mint a többi ókori város szokása. Legfeljebb az a része szokatlan, hogy nem a szülők (elsősorban az apa) dönt a gyermek felneveléséről vagy kitevéséről, hanem az állam. De ez sem teljesen egyedi, Platón ideális államában az állam dönt még arról is, hogy kik szaporodhatnak egymás között.

Feladat: olvassa el Plutarchos Lykurgos életrajzát (<https://mek.oszk.hu/03800/03892/html/01.htm#6>). Miben nyilvánul meg a

katonáskodás elsődleges szerepe, és milyen kapcsolatban állnak az egyén és a közösség érdekei? Melyiket helyezik előtérbe és milyen mértékben?

Videó: a spártai nevelés célja az volt, hogy legyőzhetetlen nehézfegyverzetű katonákat képezzenek. De ez az archaikus korban általában nem egyéni vitézkedést jelentett, mint Homéros hősei esetében, és nem is olyan akrobatikus Legolas-szerű harcosokat, mint ahogyan a 300 c. filmben megjelennek. A phalanx-harcmodor sokkal fegyelmezettebb együttműködésen alapult, és a közös manőverezés az arcvonal egyben maradása miatt rendkívül fontos volt. A következő videón a phalanx manővereinek és összecsapásának digitális rekonstrukcióját látjuk. A spártaiak a nagy Λ jelet viselnek a pajzsukon, amely a görög lambda 'l' betű, Lakedaimón kezdőbetűje. A videó linkje: <https://www.youtube.com/watch?v=p7YEptNfFiA>

Olvasnivaló

- Hahn István (szerk.): A hadművészet ókori klasszikusai. Budapest 1963
- Hegyí Dolores – Kertész István – Németh György – Sarkady János: Görög történelem a kezdetektől Kr. e. 30-ig. Budapest 2002
- Kertész István: A görög-római hadművészet fejlődése. Budapest 2017
- Levi, P.: A görög világ atlasza. Budapest 1994
- Németh György: A polisok világa. Budapest 1999
- Németh György: Karthágó és a só. Budapest 2002
- Németh György - Hegyi W. György: Görög-római történelem. Budapest 2011.
- Warry, J.: A klasszikus világ hadművészete. é.n.

Összefoglalás

A spártai történelemmel kapcsolatban különösen nagy figyelmet kell fordítanunk a források értelmezésére, mivel két fő forrásunk, Plutarchos és Xenophón bizonyosan idealizált, anakronisztikus és gyakran sosem volt állapotokat mutat be. Állításaikat szerencsés esetben külső irodalmi és/vagy régészeti forrásokkal tudjuk ellenőrizni.

A spártai állam története során a dór vándorlás néven ismert honfoglalást követően a messénéi háborúk hoznak döntő változást: Spárta túlhódítja magát, s hogy Messéné területét felügyelete alatt tarthassa társadalma az ókor egyik legmilitarizáltabb társadalmává válik. Ennek köszönhetően óriási tekintélyre tesz szert, s a peloponnésosi szövetség vezető állama lesz.

A görög-perzsa háborúkat ugyan a győztesek oldalán fejezi be, Athén megnövekedett hatalmának köszönhetően kétpólusúvá válik a görög világ, amely folyamatos konfliktusokhoz vezet a peloponnésosi és a délosi szövetség között. Végül 404-ben Spárta győz, de szövetségi rendszere meggyengül és a külpolitikai helyzet is teljesen átalakul, így 371-ben a leuktrai csatában vereséget szenved, s többé már nem képes magához térni. A makedónok elleni harcban alig vesz részt, szerepe a nagypolitikában minimálisra zsugorodik.

Korábbi sikereinek titkát az antik filozófusok és történetírók az általuk többnyire idealizált államszerkezetében vélik megtalálni, a két király, a gerusia, a népgyűlés és az ephorosok egyensúlyában. E mellett társadalma is elég sajátos a görög világon belül: a teljes jogú spártaiak, a homoiosok egyetlen feladata a katonáskodás, a földművelést a helóták, az ipari és kereskedelmi tevékenységet pedig a perioikosok végzik.

Feladat 2.

A tananyag elején található logikai vázlat segítségével többféleképpen is ellenőrizheti tudását:

a, az anyag megtanulása/átnézése után mindenféle segédeszköz nélkül készítse el az anyag logikai vázlatát (mintha szóbeli felelet előtt készülné fel);

b, ha az a, feladat már megfelelően megy, töltsse ki adatokkal a fenti vázlatpontokat, minden ponthoz tudni kell legalább 2-3 konkrét adatot (évszám, név, fogalom stb.).

Ez a feladat segít beazonosítani a problémás részeket, sokkal hatékonyabb, ha ezekre koncentrálnak, mintha az egész anyagot újra és újra átolvasná differenciálás nélkül.

Feladat 3.

Lexikális tudása ellenőrzéséhez indítsa el az [Aspártaiállam.htm](#) fájlt.

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE